

Marthe Philipse

Philippica

Revolutie en evolutie

A.W. Philipse (1766–1845)

en

J.A. Philipse (1800–1884)

© Marthe C. Philipse/Uitgeverij U2pi

Titel: Philippica, revolutie en evolutie

Auteur: Marthe C. Philipse

Omslagbeelden:

- Nederlandse maagd en leeuw, model voor de vlag van de Bataafse Marine, Dirk Langendijk, 1796, Rijksmuseum
- theatervoorstelling Jocko ou le Singe du Brésil, litho door G. Engelmann, ca. 1825, tcs 50, Harvard Theatre Collection, Harvard University (publiek domein)

Portretjes:

- Antoni Philipse (1766–1845), litho 1834
- Antje Philipse-van Lemzele (1775–1863) litho ca. 1806
- Johan Philipse (1800–1884), litho
- Mimi Philipse-Groen van Prinsterer (1806–1863), door Charles Howard Hodges, 1823, (Instituut Collectie Nederland, foto: Mieke Jansen)

Uitgeverij U2pi, Den Haag

Vormgeving en druk: JouvBoekdrukkerij.nl

ISBN: 978 94 9329 993 1

NUR: 680

Alle rechten voorberhouden.

Inhoud

Voorwoord door prof. mr. dr. Herman Philipse	7
Inleiding	
DEEL I	
Mr. Antoni Willem Philipse (1766–1845)	
1. Revolutie in de lage landen (1787 en 1795)	10
2. In dienst van vrouwe Justitia	33
3. Echtelieden – in goede en kwade dagen	51
4. Inlijving bij het Franse keizerrijk (1810–1813)	70
5. Restauratie (1813)	93
DEEL II	
Mr. Johan Antoni Philipse (1800–1884)	
6. Op de drempel van de moderne tijd	108
7. Johan en Mimi Philipse-Groen van Prinsterer	126
8. Werkzaamheden – streng maar humaan	151
9. Geloofstwijfels	176
10. De volgende generatie	198
Bronnen	219
Personenregister	235
Dankwoord	247

PHILIPPICA

Revolutie en evolutie

Philippica vertelt het verhaal van de familie Philipse ('Philippica historia') van eind achttiende eeuw tot eind negentiende eeuw, een periode van revolutionaire ontwikkelingen. De hoofdrollen in deze familiekroniek spelen **Antoni Willem Philipse** en zijn zoon **Johan Antoni Philipse**, twee ambitieuze en succesvolle juristen. Revoluties bieden ongekende kansen aan nieuwkomers in het politieke bedrijf. Antoni Philipse is van bescheiden komaf, maar tijdens de Bataafse Revolutie van 1795 wordt hij tot volksvertegenwoordiger gekozen en kan hij nieuwe stappen in zijn carrière zetten. Johan Philipse krijgt nieuwe kansen in het revolutiejaar 1848: hij wordt na de liberale grondwetsherziening tot lid van de Eerste Kamer verkozen.

Vader en zoon Philipse weten zich te handhaven onder de voortdurende wisseling van machthebbers in het ancien régime en de Bataafse Republiek, onder stadhouder Willem v, koning Lodewijk, keizer Napoleon en uiteindelijk de Oranjekoningen. Ze zijn succesvol in hun juridische carrière, maar moeten ook moeilijke beslissingen nemen in delicate zaken.

Naast revolutie is evolutie een terugkerend thema in deze familiekroniek. De 'Phlippen' zijn nieuwsgierig naar moderne ontwikkelingen en bezichtigen fossielen, zoals de pas opgegraven schedel van een oermens in het Neanderdal. Ze ontmoeten dichters en denkers als Jacob van Lennep, Willem Bilderdijk en Isaïc da Costa, godsdienstfanaten, antivaxers, darwinisten, juristen, atheïsten, socialisten en feministes. In hun brieven verwoorden ze herkenbaar en invoelbaar hoe ze ieder op hun eigen manier vorm geven aan hun leven, ondanks morele dilemma's, economische malaises en oorlogen. En al hebben Philipse-vrouwen als de heldhaftige Maria, de zorgzame Mimi en de geestige Betsy nog weinig carrièrekansen, ook zij laten van zich horen.

Voorwoord

Op 3 maart 1945, toen de Engelse luchtmacht een lanceerplaats van V2-raketten in het Haagse Bos wilde bombarderen, werd bij vergissing een wijk met grote tuinen in de Bezuidenhout getroffen. Hierdoor ging ons huis en ons familiearchief geheel verloren. Daarom is het voor mij een extra groot genoegen dit boek van Marthe Philipse te lezen. De archieven van haar familietak bleven kennelijk goed bewaard. Haar onderzoek onthult bovendien bijzonder veel dat in familiearchieven niet te vinden is.

Marthe koos voor twee hoofdpersonen: mr. Antoni Willem Philipse (1766-1845), de eerste president van de Hoge Raad der Nederlanden, en zijn zoon mr. Johan Antoni Philipse (1800-1884), de vijfde van elf kinderen, die onder meer voorzitter was van de Eerste Kamer der Staten-Generaal en curator van de Leidse Universiteit. In deze levensbeschrijving komen allerlei fascinerende onderwerpen voorbij, zoals de wisselwerking van revolutionaire en antirevolutionaire stromingen in de negentiende eeuw, maar ook de uitdagingen waarmee gelovigen werden geconfronteerd door de nieuwe wetenschappelijke ontwikkelingen. Naar aanleiding van het bezoek van Johan Philipse en zijn zoon Adriaan aan de fossielen van Neanderthalers (hoofdstuk 9) komen de evolutie en bijbelkritiek aan bod. Levert de evolutietheorie geen krachtige argumenten op om het bestaan van God of goden te ontkennen? Dit concludeerden veel lezers van Darwins boek *On the Origin of Species*, dat in 1859 verscheen. Of kunnen we de bijbelse doctrine over de oorsprong van de mensheid nog aanvaarden door die niet meer letterlijk te interpreteren? Ook binnen de familie Philipse werd gediscussieerd over de interpretatie van het geloof. Toch konden Johan Philipse en zijn vrouw Mimi Groen van Prinsterer niet voorkomen dat hun zieke zoon Willem zichzelf doodhongerde, in de waan dat God hem gezond maken als hij niets meer zou eten.

Is dit boek alleen lezenswaard voor familieleden? Zeker niet! Iedereen die geïnteresseerd is in onderwerpen als de Bataafse Revolutie, heldhaftige patriotse vrouwen, ontmoetingen met Napoleon, negentiende-eeuwse avonturen in Parijs en de vele beroemdheden die de Philipses ontmoetten, zoals Jacob van Lennep, Willem Bilderdijk en Hendrik Tollens, zal genieten van dit boek!

Prof. mr. dr. Herman Philipse

DEEL I

Mr. Antoni Willem Philipse

Middelburg, 10 september 1766 – Den Haag, 18 februari 1845

Hoofdstuk 1

Revolutie in de lage landen (1787 en 1795)

1. De allegorische Nederlandse maagd en leeuw, model voor de vlag van de Bataafse Marine, Dirk Langendijk, 1796, Rijksmuseum.

Patriotten versus prinsgezinden (1787)

Antoni Philipse stond tot zijn enkels in het puin, tussen de glas- en serviesscher-ven, de stukken en brokken van meubels, verscheurde boeken, kapotgesneden beddengoed, vertrapte schilderijen en allerlei andere vertrouwde familiespullen die onherstelbaar vernield waren. De muren van zijn ouderlijk huis stonden nog overeind, maar alle ruiten waren aan diggelen geslagen en de pannen waren van het dak gesmeten.

Begin juli 1787 was de twintigjarige student vol goede moed uit Leiden op weg gegaan naar Middelburg om zijn familie te vertellen over zijn goede studie-resultaten en het gezellige studentenleven. Onderweg deed hij Nieuwerkerk op Duiveland aan voor een bezoekje aan zijn pasgetrouwde broer en schoonzus-ter, Gerardus en Geertruyd Philipse-Krom. Daar trof hij tot zijn verbazing ook hun ouders aan, Johan (sr.) en Martha Philipse. Zij vertelden hem zorgwekkend

nieuws over oproer en plunderingen. Johan had van het Middelburgse stadsbestuur vernomen dat hij voorlopig niet welkom was in de stad, daarom reisde Antoni door om poolshoogte te nemen in Middelburg.

Bij aankomst in de stad zag Antoni dat alle huizen feestelijk waren versierd met oranje vlaggetjes. Maar niet overal was het feest; tientallen huizen waren geplunderd. Alom lagen scherven, balken en steenbrokken. De gemeentereinigingsdienst was drukdoende om het puin te ruimen. Vol zorg baande Antoni zich een weg door de feestende menigte. ‘Oranje boven!’ en ‘Al is er ons prinsje nog zoo klein, alevel zal hij stadhouder zijn!’ klonk het van alle kanten. Hoewel Antoni uit voorzorg een oranje kokarde had opgespeld, werd hij onderweg naar zijn ouderlijk huis ruw aangestoten door stadsgenoten, die hem geld afpersten en dwongen om op de gezondheid van de prins van Oranje te drinken. Aangekomen op de Londense kaai, waar hij was opgegroeid, bleef hij verbijsterd staan tussen de stoffige puinhopen. De ravage was groter dan hij zich had kunnen voorstellen.

Tussen het puin zat Antoni’s zesentwintigjarige zuster Maria neergehurkt. Zij vertelde hem opgewonden hoe een meute plunderslaars hun huis was binnengedrongen. Als de symbolische Nederlandse maagd die onversaagd haar erf verdedigt, had Maria zich verzet tegen de indringers. Een van hen had haar met zijn mes verwond, daarom zat haar pols nu dik in het verband. Godzijdank was ze verder ongedeerd. Op haar logeeraadres had ze een grote oranje strik gekregen, die ze op haar groezelige jakje had vastgemaakt, zodat ze niet opnieuw gemolesteerd zou worden. Maria ging verder met het doorzoeken van de puinhopen; ze had al een bundel effecten opgescharreld. Misschien vond ze onder het puin nog flarden van de kunstwerken die haar overgrootvader Anthony van Dam had geschilderd, of snippers van de borduurlap waar ze als dertienjarige zo hard aan had gewerkt. En ze keek uit naar de grappige zilveren ooievaarstang die haar moeder gebruikte om suikergoed uit een zilveren mandje te presenteren.

Terwijl Antoni de stad inging om onderdak voor zijn ouders te regelen, bond zijn hart van woede en verontwaardiging. Waarom was hun huis vernield en geplunderd? Wie zaten daarachter? Dat was niet moeilijk te raden, gezien de slinger van oranje vlaggetjes die de plunderslaars als visitekaartje aan de gevel hadden gehangen. Antoni’s vader Johan Philipse had als kapitein van een van de Middelburgse schutterijen het wantrouwen van het overwegend Oranjegezinde stadsbestuur gewekt. Sommige schutterijen waren broedplaatsen van het revolutionaire patriotse gedachtegoed en stuurden aan op een machtsverschuiving in de Nederlandse Republiek. In enkele steden waren de patriotten al aan de macht gekomen. Het Middelburgse stadsbestuur had daarom in het voorjaar de

schutterijen op non-actief gesteld, maar de spanningen tussen de democratisch gezinde burgers en het Oranjegezinde volk waren nog steeds toegenomen. Ook de Philipses werden door het stadsbestuur als verdachte sujetten beschouwd.

Stadhouder Willem v en een elite van prinsgezinde regenten hadden er veel belang bij de status quo te handhaven. Zij besloten in 1787 het revolutionaire tij te keren. Pruisische troepen werden opgeroepen om het land binnen te vallen en de oude orde in het land te herstellen. Tegelijk werd een menigte gemobiliseerd om duizenden huizen van verdachte personages in puin te slaan. Harde maatregelen, maar het ging erom de eendracht in het land te herstellen en hun eigen functies veilig te stellen. Dat lukte – vooralsnog.

De revolutionaire ontwikkelingen die tot polarisatie in het land hadden geleid, waren voortgekomen uit het nieuwe verlichtingsdenken. Eenvoudige burgers die tevoren hun negotie dreven, hun huishouden bestierden, wanneer nodig de wapens opnamen om land en erf te verdedigen en hun inspiratie vonden in de Bijbel, waren nieuwe boeken en tijdschriften gaan lezen. Ze spraken met elkaar over politiek, volkssoevereiniteit en burgerrechten. Ze werden zich bewust van hun plaats in de maatschappij. Hun ontevredenheid over de stagnerende economie groeide. Misschien verliepen ook de zaken in Johans glazenmakersbedrijf minder florissant dan tevoren, maar het gezin was in goeden doen, anders had Antoni niet kunnen studeren.

Zes jaar tevoren, in september 1781, was vanuit geblindeerde koetsen een explosief boekje verspreid in alle grote Nederlandse steden: *Aan het volk van Nederland*. De anonieme auteur (de politicus Joan Derk van der Capellen tot den Pol, bleek later) leverde hierin harde kritiek op de corrupte regenten ('fortuinzoekers'), de ineffectieve regering en de tot op het bot verdeelde Staten-Generaal, die investering in de vloot of het leger eindeloos voor zich uit had geschoven. Maar zijn kritiek was vooral gericht op stadhouder Willem v, die niet in staat bleek de boel bij elkaar te houden en vooral zijn eigen belangen nastreefde. Officieel stonden de stadhouders in dienst van de Staten-Generaal, maar geleidelijk hadden ze steeds meer macht naar zich toegetrokken via het patronagesysteem, waarbij ze de beste baantjes verdeelden onder de Oranjekliek.

Toen de Engelsen in 1780 hadden ontdekt dat Amsterdamse kooplieden de Amerikaanse kolonisten steunden tijdens de Onafhankelijkheidsoorlog, verklaarden ze de oorlog aan de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Met een verwaarloosde vloot van zeventien schepen was de Nederlandse Republiek geen partij voor de Engelse vloot, die honderden Hollandse en Zeeuwse handelschepen buitmaakte.

Van der Capellen stelde dat er sinds de Tachtigjarige Oorlog eigenlijk niets verbeterd was: het Nederlandse volk werd nog steeds onderdrukt, voorheen door Spanje en sindsdien door Oranje. Zo kon het niet langer. De auteur gaf alvast een voorzet voor een democratisch Nederlands landsbestuur. Hij vond dat er volksmilities moesten komen om de macht van de stadhouder in te perken en een eind te maken aan het patronagesysteem.

Het boekje werd natuurlijk direct verboden maar ging in het geheim van hand tot hand. Kritische burgers konden zich vinden in de nieuwe ideeën over volkssoevereiniteit in de vorm van een regering door volksvertegenwoordigers, vrijheid van meningsuiting en rechtsgelijkheid. In koffiehuisen en leesgenootschappen wisselden ze hierover van gedachten en verspreidden ze pamfletten (de sociale media van toen); zo ontstond een vaderlandslievende, patriotse beweging. Aanvankelijk streefden burgers met patriotse ideeën vooral naar democratische hervormingen en niet naar een echte revolutie; meer medezeggenschap voor de burgerij was de drijvende kracht achter deze beweging.

Zoals Van der Capellen voorstelde, hadden patriotten zich verenigd in sociëteiten en exercitiegenootschappen. In Middelburg waren vanouds drie schutterijen, die vooral een soort gezelligheidsverenigingen waren. Antoni's vader, meester-glazenmaker Johan Philipse, werd benoemd tot regimentkapitein van schutterij de Edele Busse. Een tijdje oefenden de schutters ijverig, maar het aantal leden was en bleef te klein om geregelde manoeuvres uit te voeren. Bovendien voelden veel leden er meer voor een partijtje kolf te spelen dan geregeld te exerceren. De grote attractie van de schuttershof was de kolfbaan op de begane grond. Ook vader en zoon Philipse kwamen hier graag een balletje slaan. In het voorjaar van 1784 werd een serieuzer exercitiegenootschap opgericht, *Luctando emergentes*. De naam van dit genootschap verwijst net als de wapenspreuk van Zeeland (*Luctor et emergo*, 'ik worstel en kom boven') naar de tachtigjarige strijd tegen de Spaanse overheersing. In 1786 verbood het stadsbestuur de activiteiten van dit gezelschap. Fanatieke patriotten infiltrerden vervolgens de schutterij de Edele Busse. Vanaf mei 1787 werd alle wapenoefening verboden.

De Pruisische prinses

De politieke spanningen liepen steeds verder op en de polarisatie in de samenleving was alom zichtbaar op straat. Oranjeklanten bekenden kleur met oranje kleren, kokardes en linten met de tekst 'Vivat Orange'. Er waren regelmatig knokpartijen en in 1785 kwam het tot gewelddadige confrontaties in Den Haag.

Om de rust te herstellen ontnamen de Staten van Holland stadhouder Willem v het commando over het Haagse garnizoen; oranje kokardes en leuzen als ‘Oranje boven’ waren daar voortaan verboden.

De stadhouder trok zich geschrokken terug uit Holland. Samen met zijn echtgenote, Wilhelmina van Pruisen, en hun twee kinderen begon hij een charmeoffensief door de meer orangistische gewesten, zoals Zeeland. In de zomer van 1786 verbleef de prinselijke familie met hun entourage anderhalve maand in Middelburg om zich te laten huldigen, al waren ook hier kritische geluiden te horen. Antoni zal de Oranjes zeker hebben gezien voordat hij in september van dat jaar naar Leiden vertrok. Daarna trok de stadhouder zich verder terug in de Nijmeegse Valkhof; vandaar kon hij zo nodig snel de wijk nemen naar zijn zwager, koning Frederik Willem II van Pruisen.

Terwijl de Franse regering nauwe betrekkingen had met de patriotten, probeerde de Engelse regering na de beëindiging van de oorlog (in 1784) de band met de Oranjes aan te halen en zo te voorkomen dat de Republiek onder Franse invloedssfeer zou komen. Dankzij de bemoeienissen van de Engelse gezant James Harris en aanzienlijke financiële steun kreeg de Oranjepartij nieuwe kansen. Tijdens een geheime Oranjetopconferentie opperde de Pruisische prinses een listige strategie om de positie van de stadhouder te herstellen en de politieke nieuwlichters uit te schakelen. Op 28 juni 1787 vertrok ze op een geheime missie naar Den Haag, maar via de vriend van haar kamenier had ze informatie over haar reisplan laten uitlekken naar patriotten. In de buurt van Gouda, bij Goejanverwellesluis, werd haar reisgezelschap tegengehouden door een patriots vrijkorps. De Staten van Holland gaven haar geen toestemming om door te reizen naar Den Haag omdat ze de rust dreigde te verstoren; de volgende dag moest ze terugkeren naar Nijmegen.

Het doel van de tocht naar Den Haag, zo was afgesproken met Harris, was de Oranjeaanhang in Den Haag te vergroten of zelfs een orangistische contrarevolutie tegen de revolutionaire patriotten te ontketenen. Nu Wilhelmina schaakmat was gezet, dacht Harris dat het hele plan in duigen viel: *‘Check to the queen, and in a move or two check mate is, I fear, the state of our game...’* Maar de prinses had haar eigen plan getrokken. Van tevoren had ze afgestemd met haar broer, de Pruisische koning, dat hij militaire steun zou geven. Zoals in het schaakspel de koningin het spel kan bepalen, zo lokte zij de patriotten in de val met haar meesterzet. Na de uitgelokte aanhouding vroeg ze haar broer om contrarevolutionair ingrijpen. Zijn voorstel tot bemiddeling wees ze af. Daarop marcheerden zo’n 30.000 Pruisische soldaten richting de Republiek om orde op zaken te stellen.

Maar voor buitenlands ingrijpen moest de Oranjepartij draagvlak onder de bevolking creëren. In het verleden hadden de Oranjes veel geld besteed aan het financieren van volksopstanden als ondersteuning van hun machtsherstel. De organisatie en financiering van orangistische opstanden van 1781 tot 1783, zoals in Rotterdam onder leiding van Kaat Mossel, had Willem v zo'n 400.000 gulden gekost (omgerekend circa 4 miljoen euro). In juni 1787 had Harris de Oranjepartij het astronomische bedrag van 70.000 pond ter beschikking gesteld (omgerekend circa 7 miljoen euro); een fikse investering om de Fransen buiten de deur te houden. Met dit geld werden militairen en magistraten omgekocht om zich afzijdig te houden, en werd een menigte 'trouwe Oranjeboeren' opgetrommeld om hun verontwaardiging over het affront te tonen. Opgehitste Oranjeklanten bestormden en vernielden duizenden huizen van patriotten. Dit ogenschijnlijk spontane oproer werd zorgvuldig geregisseerd; de autoriteiten lieten weten welke adressen moesten worden geplunderd en betaalden de plundersaars een royaal dagloon.

Een patriotse heldin

Te Middelburg zette burgemeester Gerard van Citters daags na het incident in Goejanverwellesluis de contrarevolutie in, geïnstrueerd door de Oranjetop via zijn neef, raadpensionaris Willem Aarnoud van Citters. De volkswoede werd allereerst gedirigeerd naar de Middelburgse schutterij. Het stadsbestuur had het gerucht verspreid dat de goddeloze schutters van zins waren om zich met geweld tegen Oranjeaanhangers te keren, 'de handen te bezoedelen met het onschuldig bloed van zwangere vrouwen' en ongeboren kinderen aan de moederschoot te ontrukken. Opgehitst met dit soort leugens waren de Oranjeklanten tot alles in staat.

Het eerste doelwit was het voornaamste kopstuk van de patriotse partij, Lucas van Steveninck, kapitein van het patriotse schuttersgenootschap Luctando emergentes. Op 29 juni probeerde de woedende menigte zijn huis aan de Lange Noordstraat binnen te dringen. Van Steveninck had munitie in huis en schoot terug op zijn belagers, waarbij twee doden vielen. De gemoederen raakten hierdoor nog meer verhit. De dag daarop werd het huis in puin geschoten met een zesponderkanon uit een oorlogsfregat (ter beschikking gesteld door de familie Van Citters) en vier lichtere kanonnen. Vermomd als vrouw wist Van Steveninck ternauwernood aan de woedende menigte te ontkomen.

Het was inmiddels donker geworden en de plunders trokken zich terug. De volgende dag, zondag 1 juli, kregen ze versterking van plattelanders uit de wijde omgeving. Om verder gewapend verzet te voorkomen bestormden ze de schuttershof. De schutters renden naar het stadhuis en verzochten dringend het verbod op wapenoefening op te heffen, zodat ze zich konden verweren tegen de gewapende meute. Maar het stadsbestuur liet de militie uit Vlissingen en Veere aanrukken – om de plunders te beschermen.

De volgende woning op de lijst was het huis van de Philipses aan de Londense kaai, bijgenaamd het ‘Wapen van Utrecht’ (nu nummer 39). In zijn pamflet *Verhaal van het voorgevallene te Middelburg in 1787* beschrijft de patriot Augustinus van Cauwenberg met veel gevoel voor dramatiek hoe de plunderbende ongehinderd naar het huis van de regimentskapitein rende. Kapitein Johan Philipse had volgens Van Cauwenberg enkel dienst genomen bij de schutterij ‘om des te beter in nood tot zijner medeburgers hulp aan zijnen plicht te kunnen beantwoorden’. Door de lastercampagne van het stadsbestuur werd hij nu als gevaar voor de samenleving beschouwd.

De plunders hadden vrij spel; Johan en Martha waren op familiebezoek in Nieuwerkerk. Mogelijk hadden ze al gehoord of gelezen over de aanhouding van Wilhelmina, maar deze contrarevolutionaire gevolgen hadden ze kennelijk totaal niet zien aankomen, anders waren ze zeker direct naar Middelburg teruggekeerd. Dat ze afwezig waren tijdens de plundering was misschien maar goed ook. Als kapitein Philipse net als Van Steveninck munitie in huis had gehad en het vuur had geopend op de plunders, had dat tot bloedvergieten kunnen leiden, met alle gevolgen van dien: een overhaaste vlucht of arrestatie.

Maria Philipse paste samen met een dienstbode op het huis. De twee vrouwen hadden met angst en beven de uren lange beschietingen gehoord, een paar straten verderop, maar hoopten dat de rust daarna zou weerkeren. Plotseling werd in naam van Oranje de deur gerammeid en drong een menigte onverlaten het huis binnen. De plunders sloegen de inboedel kapot zonder zich iets aan te trekken van de beide vrouwen.

De stadsoperateur en vroedmeester Jacobus de Puyt op Londense kaai nummer 27 beschreef in een ooggetuigenverslag de plundering van huize Philipse even verderop op nummer 39. Met een hagelbui van stenen werden in een oogwenk alle glazen ingegooid. Eenmaal binnen wierpen de plunders alles in ijltempo door de vensters naar buiten. Meubels, linnengoed, servies, boeken, geld, waardepapieren, ‘alles zag men door de raamen vliegen, terwijl anderen op straat alles verder kort en klein sloegen, scheurden, en verbraken.’ Een grote partij glasplaten ter waarde van ruim vierduizend gulden werd aan gruzelemen-

ten geslagen. De plundersaars waren door het dolle heen en stalen niets, maar De Puyt zag dat belangstellende omstanders pakten wat ze krijgen konden.

Maria bood kloekmoedig weerstand tegenover de overmacht. Eerst probeerde ze de plundersaars te vermurwen met bidden en smeken, maar zij gaven aan ‘het niet te kunnen nalaten maar hunne orders te moeten uitvoeren’. Maria kon de vernielingen van haar ouderlijk huis niet aanzien. Als een ‘heldhaftige Amazoon’ ging ze in woede tekeer tegen de plundersaars. Ze liet zich niet verjagen en toen ze ook nog probeerde geldstukken uit een opengesprongen geldzak op te rapen, ging een van de indringers haar met een mes te lijf. Ze weerde hem af maar werd geraakt aan haar pols. Hevig bloedend verliet ze het huis en zocht ze hulp bij buurman De Puyt, die haar wond verbond. De Puyt vermeldt dit overigens niet in zijn verslag; misschien vond hij dat niet kies.

Maria werd daarna opgevangen in het huis van de orangistische professor Hermanus Krom, de vader van haar schoonzuster. In terugblik op het voorgesvallene voelde Van Cauwenberg zich geïnspireerd tot een lofdicht op de heldhaftige Maria Philipse en Lucas van Steveninck, inmiddels haar zwager (wereldberoemd in Middelburg en Frankrijk):

*Heldin! Uw grootsche daân zijn daân die u vereeuwen,
Benevens Steveninck, dien gantsch Europa door
Bekenden Held. De Faam, aan 't hoofd van Phoebus choir,
Verbreidt alom den roem van een van Herculs zoonen
En van een Amazoon bekranst met laauwer kroonen,
Als beiden 't schittrend puik van vrij manhafte zeeuwen ...*

Oranjesfurie

De plundersaars waren extra fanatiek omdat het huis van de Philipses het ‘Wapen van Utrecht’ heette, dacht Van Cauwenberg. De associatie met de stad Utrecht, dat broeinest van ‘kezen’ (patriotten), was snel gelegd, ‘waardoor gemelde Philipse, overigens als een bezadigd patriot bekend zijnde, nog meer kwam te lijden’. De gewraakte gevelsteen werd uit de gevel gelicht en viel op straat aan stukken.

Een dag na de plundering, op 2 juli, waren Johan en Martha Philipse nietsvermoedend uit Nieuwerkerk vertrokken. Bij een tussenstop in Zierikzee hoorden ze praten over plunderingen in Middelburg en andere Zeeuwse steden. Johan werd aangesproken door een voorbijganger, die met een uitgestreken gezicht meldde: ‘Mijnheer! Ik ben te Middelburg in uw huis geweest, het is van agter

tot voor zeer doorluchtig'. Een schokkend bericht, maar Johan en Martha zullen vooral bezorgd zijn geweest over hun dochter Maria. Gelukkig bleek dat ze opgevangen was door professor Krom. Johan en Martha keerden terug naar Nieuwerkerk; het stadsbestuur liet Johan weten dat hij zich beter niet in de stad kon wagen 'om reden van rust en vrede te bevorderen &c'. Pas twee weken na de ongeregeldheden keerde hij terug naar Middelburg, nog steeds tegen het dringend advies van de burgemeester. Antoni nam intussen de zaken van zijn vader waar. Uit de gracht werd naderhand wat zilver opgevist, waaronder een gedeukte zilveren koffiekkan, een dierbaar familie-erfstuk.

Volgens het verslag van buurman De Puyt waren de uitzinnige plundersaars vooral uit op vernieling, maar de omstanders waren belust op rijke buit. Een obligatie ter waarde van vierhonderd pond (tweemaal de prijs van een woonhuis) op naam van de weeskamer, die Johan (vanwege zijn bestuursfunctie) in huis had, werd gestolen maar later getraceerd tot een buurman, wiens vader had geprobeerd de rente te innen door de tenaamstelling van de obligatie zorgvuldig af te plakken; hij beweerde van niets te weten.

De patriotten gaan ondergronds

Nadat de kopstukken van de Middelburgse schutterij waren uitgeschakeld werden nog vijfendertig huizen van patriotse burgers vernield en geplunderd. Pas na drie dagen maakte een deputatie van regenten en predikanten een eind aan de plunderwoede door met een oranje vlag rond te wandelen door de stad. Zo werd de opgefokte menigte tot bedaren gebracht. Oranje was weer *bon ton* en volgens De Puyt was er niet genoeg oranje papier in de stad voor alle benodigde vlaggetjes. 'Wij moesten ook alle oranje linten dragen, oranje vlaggen uit onze huizen

2. Voor godsdienst, orange en vrijheit, Bijltesdag 1787, gravure J.C. Schultsz. (bijgesneden en bewerkt), Stadsarchief Amsterdam, nr. 010094008166.

steken en twee agter een volgende nagten onze huijzen illumineren, ofschoon het hart van velen om het verlies en de totale ruïne van zoo veel borgers in rouw was.’

Schutterij de Edele Busse werd ontbonden. De kapiteins moesten op bevel van de majoor van de burgerwachten hun degens en *echarpen* afleggen en zich bij hun medeschutters voegen om in het openbaar de ‘eet op de constitutie’ af te leggen, een gelofte van trouw aan de stadhouder en de staatkundige orde van de Unie van Utrecht. Deze openbare vernedering was volgens het stadsbestuur noodzakelijk om de rust te herstellen.

Veel beambten met patriotse sympathieën werden ontslagen. Wie mocht aanblijven bij deze zuiveringsactie moest eveneens de eet op de constitutie afleggen en zweren zich nooit meer in te laten met gesprekken, bijeenkomsten, ongewone wapenoefeningen of andere daden die tot maatschappelijke veranderingen zouden kunnen leiden.

Een pamflet met de namen van patriotten wier huis was geplunderd, onder wie Johan Philipse, werd nog diezelfde maand verspreid. Op deze ‘Lijst der geplunderde huizen binnen Middelburg’ staat in het kort uitgelegd hoe het zo ver heeft kunnen komen: de plannen van deze weerspannige burgers zouden ‘de jammerlijkste gevolgen’ hebben gehad, maar ‘gedankt zij de alles bestuurende Voorzienigheid, die hunne helsche raadslagen verydeld heeft’. Er werd een commissie aangesteld om verslag uit te brengen van het gebeurde, ‘en elk zal overtuigd worden van de verraderlijke oogmerken onzer eigen ingezeetenen’. Het zal niemand hebben verwonderd dat deze commissie de provocatie van de patriotten als de oorzaak van het oproer aanwees. (Tien jaar later, na de Bataafse Revolutie, zou een andere onderzoekscommissie met een ‘*Echt Verhaal der Plundering*’ een eerlijker verslag uitbrengen van de plunderingen in Middelburg, onder andere van huize Philipse.)

Hoewel de leden van de Oranjepartij alleen mondeling of in gecodeerde brieven communiceerden, was er in de patriotse pers geen twijfel aan wie de lont in het kruitvat had gestoken. De redactie van *De Oprechte Nederlandsche Courant* zag een duidelijk verband tussen de aanhouding van de Pruisische prinses en de direct daaropvolgende ‘plunderingen en oproeren (gewone hulpmiddelen van het *Oranje Huis!*)’ in Zeeland en Gelderland (7 juli). De Oranjes waren gewend ‘op de woeligste plaatsen het Graauw op de been te brengen en van moordgeweer te voorzien’ en ter verhoging van de plundervreugde klonk in het carillon op de toren ‘het bekende oproerdeuntje *Wilhelmus van Nassauwen*’ (12 juli). Ook *De Oprechte Haerlemsche Courant* achtte het waarschijnlijk dat de orangisten ‘hunne gewone middelen van oproer en geweld hebben beproefd’ om de patriotse par-